

УДК 351.824.1:639.3/5

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.10

Михальчишина Лариса Гаврилівна,

доктор економічних наук, доцент кафедри
глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0003-1459-0358
Mykhalchyshyna.L.G@ukr.net

Вдовенко Наталія Михайлівна,

доктор економічних наук, завідувач кафедри глобальної
економіки, Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0003-0849-057X
Researcher ID: J-5146-2017
nata0409@gmail.com

Шарило Юрій Євгенович,

директор, Бюджетна установа «Методично-технологічний
центр з аквакультури»
egts@ukr.net

ДІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА Й ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ І МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗБОРУ ДАНИХ

Предмет дослідження – сукупність відносин у процесі удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання інноваційного розвитку аквакультури в Україні та практичне використання пропозицій щодо забезпечення конкурентного середовища в галузі та модернізації системи збору даних. **Мета статті.** Розробка науково-методичних і практичних пропозицій

з метою забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання сектора аквакультури в умовах конкурентного середовища й інноваційного розвитку аквакультури і модернізації системи збору даних. **Методологія проведення роботи.** Теоретичним й методичним підґрунтям дослідження є система як загальнонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання, фундаментальні положення сучасної економічної теорії та практики. У науковому доробку використано такі методи, як монографічний – пропонує узгоджені правила для регулювання збирання інформації про стан довкілля, технічних та соціально-економічних параметрів секторів аквакультури та переробки риби, економіко-статистичний – при визначенні і розрахунку основних показників виробництва продукції аквакультури. **Результати роботи** – запропоновано для практичного використання результати опрацьованої системи збирання інформації, що рекомендує узгоджені правила для регулювання збирання інформації про стан довкілля, технічних та соціально-економічних параметрів секторів аквакультури та переробки риби. **Висновки.** Запропоновано сучасні методи та інструменти організаційно-економічного механізму регулювання для вирішення проблемних аспектів розвитку рибного господарства з метою забезпечення конкурентного середовища та модернізації системи збору даних. Обґрунтовано конкурентні переваги при виробництві ліна, судака та миня. Запропоновано адаптувати методи зі створення дієвої системи контролю за якістю та безпечністю продукції аквакультури та її походженням, а також модернізації існуючої системи збору даних на основі положень Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF), підтримки рибогосподарської науки та освіти для забезпечення конкурентоспроможного розвитку рибного господарства України. Запропоновано механізми регулювання аквакультури з метою створення конкурентного середовища. Доведено, що необхідно запровадити такі правила, які б відповідали інтересам влади, аквакультурного бізнесу та суспільства.

***Ключові слова:** конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інновації, галузь, рибне господарство, збирання даних, євроінтеграція, регламент.*

Михальчишина Лариса Гавриловна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Вдовенко Наталья Михайловна,

доктор економічних наук, професор, заведуюча кафедрой глобальної економіки, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Шарило Юрий Евгеньевич,

директор, Бюджетное учреждение «Методически-технологический центр по аквакультуре»

Действие организационно-экономического механизма регулирования в условиях конкурентной среды и инновационного развития аквакультуры и модернизации системы сбора данных

Предмет исследования – совокупность отношений в процессе совершенствования организационно-экономического механизма регулирования инновационного развития аквакультуры в Украине и практическое использование предложений по обеспечению конкурентной среды в отрасли и модернизации

системы сбора данных. **Цель статьи.** Разработка научно-методических и практических предложений с целью обеспечения организационно-экономического механизма регулирования сектора аквакультуры в условиях конкурентной среды и инновационного развития аквакультуры и модернизации системы сбора данных. **Методология проведения работы.** Теоретическую и методическую основу исследования составляет система как общенаучных, так и специальных методов научного познания, фундаментальные положения современной экономической теории и практики. В научном наследии использованы следующие методы: монографический – предлагает согласованный набор правил для регулирования сбора информации о состоянии окружающей среды, технических и социально-экономических параметров секторов аквакультуры и переработки рыбы, экономико-статистический – при определении и расчете основных показателей производства продукции аквакультуры в трансформационных условиях. **Результаты работы** – предложены к практическому использованию результаты разработанной системы сбора информации, что предлагает правила для регулирования сбора информации о состоянии окружающей среды, технических и социально-экономических параметров развития секторов аквакультуры и переработки рыбы. **Выводы.** Предложено современные меры и инструменты организационно-экономического механизма регулирования для решения проблемных аспектов развития рыбного хозяйства с целью обеспечения конкурентной среды и модернизации системы сбора данных. Обосновано конкурентные преимущества при производстве линя, судака и налима. Предложено адаптировать методы создания действенной системы контроля за качеством и безопасностью продукции аквакультуры и ее происхождением. Предложено модернизировать существующую систему сбора данных на основе положений Регламента по сбору данных (DCR) № 1543/2000 от 29.06.2000 и Системы сбора данных (DCF), поддержки рыбохозяйственной науки и образования для обеспечения конкурентоспособного развития рыбного хозяйства Украины. Предложены механизмы регулирования аквакультуры с целью создания конкурентной среды. Доказано, что необходимо ввести такие правила, которые бы отвечали интересам власти, аквакультурного бизнеса и общества.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, инновации, отрасль, рыбное хозяйство, сбор данных, евроинтеграция, регламент.

Mykhalchyshyna Larysa, *Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Vdovenko Nataliia, *Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Sharilo Yriy, *Director, Budgetary institution «Methodological and Technological Centre of Aquaculture»*

The effect of organizational and economic mechanism regulation in the conditions of the competitive environment and innovative development of aquaculture and modernization of the data collection system

Subject of research – a set of relations that are formed in the process of improving the organizational and economic mechanism for regulating the innovative development of aquaculture in Ukraine. The proposals to ensure a

competitive environment in the field and modernization of the data collection system are practical used. **The purpose of the article.** Development of scientific and methodological and practical proposals to ensure organizational and economic regulation of the aquaculture sector in a competitive environment and innovative aquaculture development and modernization of the data collection system. **The methodology of the work.** The theoretical and methodological basis of the research is the system of both general scientific and special methods of scientific knowledge, the fundamental positions of modern economic theory and practice. The scientific work uses such methods as monographic – in the formulation of approaches that establishes a coherent set of rules for regulating the collection of information on the state of the environment, technical and socio-economic parameters of the sectors of aquaculture and fish processing, economic and statistical – in determining and calculating the main indicators of production aquaculture. **The results of the work** – proposed to use in practice the results of the developed system of information gathering, which establishes an agreed set of rules for regulating the collection of information on the state of the environment, technical and socio-economic parameters of the aquaculture and fish processing sectors. **Conclusions.** The modern measures and tools of the organizational and economic regulation mechanism are proposed for solving problematic aspects of the development of the fish industry in order to provide a competitive environment and modernize the data collection system. The competitive advantages of linen, pike perch and mines are substantiated. It is proposed to adapt the measures to create an effective system for monitoring the quality and safety of products of aquaculture and its origin, as well as to modernize the existing data collection system based on the provisions of the Data Collection Regulation (DCR) No. 1543/2000 dated June 29, 2000 and the Data Acquisition System (DCF), support of fisheries science and education to ensure the competitive development of Ukraine's fisheries. The instruments of aquaculture regulation are proposed to create a competitive environment. It is proved that it is necessary to introduce such rules that would meet the interests of the authorities, aquaculture business and society.

Key words: competitiveness, competitive advantages, innovation, branch, fish industry, data collection, eurointegration, regulations.

Постановка проблеми. Про сучасний стан української аквакультури останнім часом ведеться чимало дискусій. Перехід від пострадянської командно-адміністративної системи формування та функціонування рибного господарства до ринкових відносин зайняв тривалий період. У галузі спостерігаються тривожні тенденції – неконтрольований ринок риби та проблеми із якістю та безпекою рибної продукції, недостатнє фінансування і прогнозоване падіння якості рибогосподарської освіти та науки. Це зумовлено відсутністю правового поля до 2013 року, а також прав власності у рибогосподарських виробників на засоби виробництва. Що й унеможливило поступальний розвиток рибогосподарського бізнесу. В Україні не було законодавчо затвердженої національної стратегії розвитку аквакультури, не прораховано конкурентні переваги ведення діяльності в рибному господарстві. Тому не було цілеспрямованого фінансування, яке мало би забезпечити галузеву конкурентоспроможність.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Базові дослідження проблем конкурентоспроможності галузей, їх конкурентних переваг

зробили такі вчені, як О. Гохберг [1], Я. Жаліло, Я. Базилюк, Я. Белінська [2], Ю. Кирилов [3], Ю. Кіндзерський, Т. Паламарчук [4], Ю. Кохран [5]. Отримані результати дозволяють сформулювати систему знань на перспективу у рибному господарстві і аквакультури. Тому виокремимо роботи Н. Ніха, З. Понзоні, Дж. Таргета, Д. Пенмана, Т. Пітчера [6], які також виступають за модернізацію існуючої системи збору даних для забезпечення конкурентоспроможного розвитку та досягнення визначених ООН цілей сталого розвитку.

Мета дослідження полягає у виокремленні напрямків та тенденцій розвитку рибного господарства – забезпечення конкурентного середовища для аквакультури та модернізації існуючої системи збору даних.

Виклад основного матеріалу. Приватизація підприємств рибного господарства відбувалася неефективно й не призвела до структурної перебудови: по-перше, приватизовано майно рибницьких господарств державної та колективної форм власності, по-друге, суб'єктам аквакультури не були передані у власність основні виробничі засоби. Тож єдиний виробничий комплекс був штучно розділений на складові. Гідротехнічні споруди рибогосподарських технологічних водойм залишаються у державній власності, а їх використання суб'єктами аквакультури часто супроводжується слідчими діями прокуратури та судовими провадженнями. За час незалежності України у сфері аквакультури фактично не створено прошарок фермерів. Причиною є відсутність правового поля та досвіду їх функціонування. Після приватизації рибницьких господарств утворився осередок виробників продукції аквакультури у вигляді Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм України «Укррибгосп». Це асоціація суб'єктів аквакультури, більшість з яких є акціонерними товариствами, що утворилися в результаті приватизації рибгоспів. Саме ці господарства пристосовувалися до конкурентних умов реформатування ведення аквакультури. Водночас Волинське, Івано-Франківський та Тернопільський рибокомбінати, Миколаївське, Одеське, Дніпрорибгосп припинили господарську діяльність.

Однією з причин занепаду великих рибницьких господарств стала невизначена ситуація з засобами виробництва. Виробництво риби рибокомбінатами відбувалось у спеціально побудованих рибогосподарських технологічних водоймах. Водойма включає земельну ділянку, водні ресурси та гідротехнічні споруди, які, власне, і формують водойму та є активною її частиною у плані регулювання водойми та створення умов для існування гідробіотів. Після корпоративізації (приватизації) обласні рибокомбінати були перетворені в акціонерні товариства, яким були передані корпоративні права, але не рибогосподарські водойми. Гідроспоруди було визначено такими, що не можуть бути приватизовані і мають залишатись державною власністю. Суб'єкти аквакультури змушені орендувати земельну ділянку, воду (водний об'єкт) та гідротехнічні споруди водного об'єкта. У всіх трьох складових – різні розпорядники. Після набрання чинності Закону України «Про аквакультуру» ситуацію вдалося спростити. Земельна ділянка надавалася в комплек-

сі з водними ресурсами, але гідротехнічні споруди потрібно було оформляти іншим договором оренди. Водночас новий порядок використання водойм для цілей аквакультури не зміг вирішити проблему. Укладання договорів оренди водних об'єктів фактично зупинилося. При зростанні кількості підприємств малого та середнього рибогосподарського виробництва існуюча система державного регулювання залишається неефективною та є одним із основних стримуючих чинників розвитку аквакультури. Для вирішення проблеми потрібно зібрати всі складові рибогосподарської технологічної водойми (як матеріально-технічної бази вітчизняної аквакультури) і законно передати весь комплекс у володіння суб'єкта аквакультури. Ці фактори створюють неконкурентне середовище, а недобросовісна конкуренція – причина низької інвестиційної привабливості аквакультури. За відсутності зрушень у цьому напрямку Україна може залишитись країною з нереалізованими можливостями, особливо при наявному потенціалі розвитку органічного виробництва, вирощування ліна, судака та миня. У табл. 1 висвітлено індикатори використання водних об'єктів для аквакультури за останні роки.

Таблиця 1

Використання виробничих площ в аквакультурі

Роки	Площа виробничих потужностей			
	ставки, га	садки, м ²	басейни, м ²	інші, га/ м ²
2013	121709,0	39696,3	42549,8	4897,4
2014	102527,9	28444,8	67569,5	5311,7
2015	93783,7	31085,2	53148,9	7968,5
2016	86137,3	38375,2	62445,4	8177,6

Як підтвердило дослідження, відбувається зменшення сегмента ставкової аквакультури. Пояснюється це контролем держави за використанням водних об'єктів. Цей контроль практично зводиться до процедури укладення та переукладення договорів оренди. При цьому сегмент інших альтернативних напрямів ведення аквакультури зростає. Це стосується використання басейнів, садків та, найбільше, рециркуляційних систем в аквакультурі. Аналіз статистичної звітності діяльності суб'єктів вітчизняної аквакультури за останні роки свідчить, що обсяги виробництва товарної риби знижуються, зменшується площа зариблених водойм та їх рибопродуктивність. Відбувається зниження обсягів виробництва, недотримання технології вирощування риби, використання спрощених технологій. Незважаючи на незначне підвищення рибопродуктивності цей показник не відповідає нормативному, тобто 1,7 т/га – для Полісся та 2,2 т/га для південного степу.

Таблиця 2

Основні показники виробництва продукції аквакультури, тонн

№ з/п	Показник	Роки			
		2013	2014	2015	2016
1	Площа зариблених водойм, га	103510,30	84285,40	89459,60	78602,50
2	Вирощено товарної продукції, тонн	29766,20	24366,20	20252,10	21424,70
3	Рибопродуктивність, га	0,29	0,29	0,23	0,27
4	Витрати кормів (кг)	59195853,2	40625251,6	43884982,0	40055399,8
5	Витрати добрив (кг)	241768,09	8464278,0	10123631,1	17009332,0

Для порівняння – результати виробництва аквакультури в Польщі, де існує право власності на засоби виробництва в аквакультури та відповідні умови для бізнесу, а також обов’язкове ліцензування рибогосподарської діяльності, щорічний обсяг виробленої риби становить близько 55 тис. т, з них виробництво коропа сягає 18 тис. т. Це другий показник у ЄС після Угорщини. Таких результатів вдалося досягти реформуванням галузі, встановленням ліберальних умов та дієвої державної підтримки уряду Польщі. Нині в Польщі працює близько 450 спеціалізованих господарств, які займаються вирощуванням коропа, райдужної форелі, африканського сома в рециркуляційних системах, осетра, білого амура, товстолобика і лина.

Згідно з даними ФАО, польським сектором аквакультури управляють професійно підготовлені фахівці. Існує добре розвинена система освіти в галузі аквакультури і рибальства. Історично і донині у Польщі суттєво переважає прісноводна аквакультура, лише останніми роками почалось експериментальне вирощування райдужної форелі та сьомги у морських умовах. Уряд Польщі розглядає водне господарство як важливий елемент соціально-економічного розвитку сільськогосподарських районів країни. Була розроблена Національна стратегія розвитку рибного господарства на 2007-2013 рр., яка закріпила пріоритети для аквакультури. Завдяки державній підтримці бізнес успішно запроваджує нові біотехнології, широко застосовується рециркуляційна аквакультура, успішно розвивається наука у сфері аквакультури. На поточну семирічку відповідно до вимог Спільної рибної політики ЄС на 2014–2020 рр. та положень Європейського фонду з розвитку море- та рибогосподарської діяльності опрацьовано та погоджено з Єврокомісією Операційну програму. У її рамках лише на розвиток аквакультури у Польщі буде спрямовано з Фонду, що виділяється централізовано, 268,99 млн євро. За ці кошти будують великі рециркуляційні системи та фінансують досить

масштабні розвідки за напрямками урізноманітнення об'єктів аквакультури, поліпшення технологій вирощування. У Польщі та інших країнах ЄС вдалося створити конкурентні умови для ведення бізнесу у сфері аквакультури. Забезпечення конкурентного середовища для аквакультури виступає каталізатором розвитку бізнесу. Крім того, держава стимулює суб'єктів аквакультури, і не тільки малих, а й середніх виробників, запроваджує ефективну економічну, екологічну та соціальну політику у рибному господарстві. Галузева конкурентоспроможність – тотожне поняття успішного бізнесу. Тому державна підтримка справедливого конкурентного середовища у сфері аквакультури для держав цивілізованого світу є пріоритетом. Маючи майже однакові з Польщею кліматичні умови, багато в чому схожу структуру аквакультури в Україні доцільно запровадити досвід Польщі у становленні та розвитку вітчизняної аквакультури, основою якого є власність на основні активи та вільне підприємництво. Запровадивши проєкцію прогнозу розвитку світової аквакультури в український рибогосподарський комплекс варто відмітити кілька моментів, які можна використати у створенні конкурентних умов ведення бізнесу у сфері аквакультури. Україна лише шукає модель конкурентного середовища для підприємництва в аквакультурі. Становлення ринкової моделі аквакультури супроводжується руйнуванням старої системи господарювання. Основа української аквакультури – це ставкова аквакультура із використанням спеціалізованих рибогосподарських технологічних водойм та інших водних об'єктів. Щоб управляти вказаними об'єктами, доцільно адаптувати опрацьовані нами в процесі дослідження положення Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF). Треба відмітити, що DCF встановлює узгоджений набір правил ЄС, що регулюють збирання біологічних даних, інформацію про стан довкілля, технічні та соціально-економічні параметри секторів рибальства, аквакультури та переробки риби, що мають поліпшити доступність цієї інформації для науковців та виробників риби. Ця система має складові: Регламент ради (ЄК) № 199/2008 від 25.02.2008 щодо створення Системи зі збирання даних з діяльності сектора рибного господарства, управління цими даними та їх використання для підтримки (обґрунтованості) наукових порад (рекомендацій), що надаються у рамках Спільної рибної політики в частині рибного господарства. Регламент Комісії (ЄК) № 665/2008 від 14.07.2008, що встановлює правила із Регламенту Ради (ЄК) № 199/2008 від 25.02.2008 щодо створення Системи спільноти зі збирання даних з діяльності сектора рибного господарства, управління цими даними та їх використання для підтримки (обґрунтованості) наукових порад (рекомендацій), що надаються у рамках Спільної рибної політики. Рішення Комісії 2010/93/EU від 18.12.2009 про схвалення багаторічної програми зі збирання даних про рибогосподарський сектор, управління та використання їх на період 2011–2013 (C(2009) 10121). Застосування цього рішення було подовжено 13.08.2013 на період 2014–2016 (C(2013)5243).

Наступний фактор, що є похідним від тінізації індустрії – відсутність реального представницького громадського органу суб'єктів

аквакультури. Наявні громадські об'єднання та асоціації виробників, як свідчить кількість членів та охоплення регіонів, представляють лише сегменти аквакультури та дуже обмежене коло активних суб'єктів аквакультури: громадське об'єднання «Укррибгосп», асоціації форелеводів, осетроводів, регіональні асоціації рибоводів. Ці об'єднання охоплюють дуже вузьке коло активістів. Єдиний орган громадського впливу у суб'єктів аквакультури відсутній. Іншими словами, виробничий сектор не може повноцінно впливати ні на державну владу, ні на суспільство. З іншого боку, це тому, що жодних реальних важелів впливу чи окремих підприємців-рибоводів, чи навіть їх об'єднань не існує. Законодавством чітко не виписано їх права та обов'язки. На відміну від ЄС, де ще у попередній редакції Спільної рибної політики передбачено створення таких об'єднань на рівні ЄС, з чітким колом компетенції такого об'єднання, зобов'язань компетентних органів ЄС та окремих держав-членів щодо виконання вимог таких організацій, їх участі у розгляді гострих, нагальних питань, розподілі державної допомоги. В Україні поки що у законодавстві така система не передбачена, а органи державної влади ділитися повноваженнями з асоціаціями не готові. Водночас за 2018 р. підприємці у сфері аквакультури мають можливість отримати часткову компенсацію відсоткової ставки за банківськими кредитами відповідно до п. 4 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 107. Компенсація відсотків надається суб'єктам господарювання, які залучили в національній валюті у банках короткострокові кредити для покриття виробничих витрат та середньострокові і довгострокові кредити для покриття витрат капітального характеру, що забезпечуватиме конкурентне середовище саме для ставкової аквакультури в умовах трансформаційних процесів.

Висновки. Завдяки наявності механізму ліцензування в аквакультурі у більшості країн світу існує чіткий зв'язок між виробниками та державою. Для створення конкурентного, інноваційного середовища необхідно запровадити такі правила, які б відповідали інтересам влади, аквакультурного бізнесу та суспільства. Їх буде складно запровадити без єдиного громадського представницького органу від суб'єктів аквакультури різних форм власності, напрямків, форм та видів діяльності. Права та обов'язки таких об'єднань виробників мають бути визначені законами України. Вважаємо, що оптимальна модель системи управління має форму трикутника, де рівноправними вершинами є влада, бізнес та суспільство. Актуальним є також опрацювання стратегії розвитку вітчизняної аквакультури з чіткими термінами виконання та відповідним фінансуванням, що має бути затверджено законами України. Водночас необхідні заходи зі створення дієвої системи контролю за якістю та безпечністю продукції аквакультури та її походженням, а також модернізація існуючої системи збору даних на основі положень Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF), підтримка рибогосподарської науки та освіти для забезпечення конкурентоспроможного та інноваційного розвитку рибного господарства та аквакультури України.

Список використаних джерел

1. Гохберг О. Конкуренстоспроможність бізнесу: теоретико-методологічні основи аналізу. Вісник Львівської державної фінансової академії. 2010. № 18. С. 50–56.
2. Жаліло Я. А., Базиліук Я. Б., Белінська Я. В. Конкуренстоспроможність економіки України в умовах глобалізації. 2005. 388 с.
3. Кирилов Ю. Модель конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 5. 2015. С. 152–156.
4. Кіндзерський Ю., Паламарчук Т. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. Економіка України. 2006. № 8. С. 19–30.
5. Cochrane Y., Bianchi K., Willmann G., Majkowski R., Tandstad J., Carocci M. Rebuilding global fisheries: the World Summit Goal, costs and benefits. Fish and Fisheries, 2013. № 14 (2). С. 174–185.
6. Colla, M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S. 2013. Sustainability implications of honouring the Code of Conduct for Responsible Fisheries. Global Environmental Change, 23 (1). P. 157–166.

References

1. Hoxberh O. Konkurentospromozhnist biznesu: teoretyko-metodolohichni osnovy analizu. Visnyk Lvivskoyi derzhavnoyi finansovoyi akademiyi. 2010. № 18. S. 50–56.
2. Zhalilo YA. A., Bazylyuk YA. B., Belins'ka YA. V. Konkurentospromozhni-st' ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. 2005. 388 s.
3. Kyrylov YU. Model konkurentospromozhnogo rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Vyp. 5. 2015. S. 152–156.
4. Kindzersky YU., Palamarchuk T. Problemy natsionalnoyi konkurentospromozhnosti ta priorytety konkurentnoyi polityky v Ukrayini. Ekonomika Ukrayiny. 2006. № 8. S. 19–30.
5. Cochrane Y., Bianchi K., Willmann G., Majkowski R., Tandstad J., Carocci M. Rebuilding global fisheries: the World Summit Goal, costs and benefits. Fish and Fisheries, 2013. № 14 (2). S. 174–185.
6. Colla, M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S. 2013. Sustainability implications of honouring the Code of Conduct for Responsible Fisheries. Global Environmental Change, 23 (1). P. 157–166.